

STANISLAVA SIGMUNDOVÁ

ÚLOHA POLITICKÉHO VĚDOMÍ V ETAPĚ BUDOVÁNÍ ROZVINUTÉ SOCIALISTICKÉ SPOLEČNOSTI

V současné etapě vývoje naší společnosti stále většího významu nabývají otázky související s formováním socialistického vědomí a uvědomění, přesvědčení a aktivní angažovaností lidí. XVI. sjezd KSC vyzvedl úlohu socialistické uvědomělosti lidí jako tvořivé společenské síly a spojil ji s všestranným rozvojem a výchovou socialistického člověka. Generální tajemník KSC a prezident ČSSR soudruh Gustáv Husák v této souvislosti řekl: „Smyslem veškerého našeho výchovného působení je utvářet všestranně se rozvíjející osobnost člověka, formovat jeho myšlení a citění v duchu našich socialistických ideálů, morálních norem a životních hodnot, aby se v něm plně rozvinuly nejušlechtlejší rysy hospodáře a tvůrce nové společnosti. . . Přitom nelze nevidět, že budujeme socialismus, novou společnost v podmínkách úporného boje dvou protichůdných společenských soustav, dvou nesmiřitelných ideologií.“¹

V této souvislosti byl podtržen význam ideologické a politickovýchovné práce, zvláště pak nezbytnost prohlubování efektivnosti a ofenzivnosti na základě komplexního přístupu se zřetelem k různým skupinám pracujících.

Ve zprávě XVI. sjezdu se dále konstatuje: „Nic není tak složité a náročné jako výchova člověka,“² která se uskutečňuje prostřednictvím složek komunistické výchovy, uskutečňované v celém politickém systému. Neoddělitelnou a velmi důležitou součástí procesu komunistické výchovy a smyslu veškeré činnosti naší výchovně vzdělávací soustavy je výchova ideově politická a mravní.

Cílem ideově politické a mravní výchovy je formování socialistického uvědomění lidí, které není pouze věcí znalostí, ale je i věcí jeho přesvědčení, věcí jeho sebeuvědomění jako osobnosti v socialistických společenských vztazích, také postojů k lidem, událostem, jeho motivů a inspirací

---

¹ Sborník hlavních dokumentů XVI. sjezdu KSC, Praha 1981, s. 36.

² Tamtéž s. 36.

cílů. Ideovým jádrem socialistického uvědomění lidí je marxisticko-leninský, vědecký světový názor, který představuje komplexní útvar duševního života lidí.³ Specifikum marxisticko-leninského světového názoru spočívá v tom, že tvoří jádro a podstatu společenského vědomí v souhrnu se všemi jeho formami. Souhrn forem společenského vědomí má mimořádný význam pro proces ideové výchovné práce. Důležitost je dána i tím, že v souladu s těmito formami vznikly i konkrétní směry výchovy, jako politická, mravní, právní, ateistická, estetická, ekonomická. Existence různých forem společenského vědomí je podmíněna mnohotvárností, složitostí a mnohostranností objektivního světa a skutečnými požadavky společenské praxe.

Politické vědomí zaujímá ve struktuře společenského vědomí zvláštní místo, neboť obsahuje utříděné teoretické vyjádření základních zájmů a cílů konkrétních tříd, ale také prostředků k jejich dosažení. Určující úlohu v systému vědomí jednotlivce či skupiny má postavení v historicky vzniklé dělbě práce a tím i jeho sociálně ekonomická pozice i pozice v sociálně třídní struktuře. Důsledkem této diferenciacie je proces vnímání tohoto rozdílného postavení a hlavně pak uvědomění si svých a společných ekonomických zájmů, které se krystalizují až jako zájmy politické.

Politické vědomí je tedy vědomím politických zájmů, vztahů individua k vlastnímu sociálnímu celku i k ostatním podobným sociálním skupinám. Politické vědomí odráží politické vztahy. Neexistuje vně společenskopolitického života, ale realizuje se v něm, projevuje se v činnosti politických institucí, tříd, stran, sociálních skupin, společenských organizací a hnutí. Politické vědomí existuje ve všech třídních společnostech.

Konkrétní podoba politického vědomí se v praxi neprojevuje v čisté podobě. Projevuje se v podobě citů, emocí, idejí, názorů a představ lidí jako odraz reálné situace i vzájemných vztahů teříd v konkrétní etapě historického vývoje. Ráz politického vědomí jednotlivých tříd určuje ideologie. Hlavní náplní ideologie je sledování politických zájmů jednotlivých tříd. Proto se změnou postavení třídy se musí nutně změnit obsah celého politického vědomí. Politické vědomí má tedy společenský, ale i individuální charakter. Je základem duchovních hodnot člověka. Rozhodujícím způsobem ovlivňuje formování sociálně politického názoru lidí, rozvoj jejich vůle, charakteru, jejich cílevědomosti. Důležité také je, že politické vědomí podmiňuje schopnost člověka hodnotit společenské jevy a procesy, vlastní činy i jednání ostatních lidí z hlediska zájmů a potřeb dělnické třídy.

Kvalitativní charakteristiku politického vědomí tvoří jeho schopnost odrážet to nejpodstatnější v systému daných výrobních vztahů. Tím nejcitlivějším faktorem působení je oblast, která spojuje člověka se systémem společenských vztahů, zvláště výrobních. Je to složka psychologického řádu — politická psychologie. Právě v této oblasti probíhá nepřetržitý proces formování, rozvoje a změny obsahu politického vědomí. Tento proces je realizován prostřednictvím určitých prostředků, kterými jsou poli-

³ Srovnej Mužík, J.: Světónázorová výchova na vysokých školách jako předmět vědeckého výzkumu. In: K světovému názoru vysokoškoláků. Praha, SPN, 1985, s. 15.

tické názory, nálady, postoje, emoce, sympatie či antipatie, mínění, přesvědčení, ale i jiné složky.

Stmelující roli ve struktuře politického vědomí tj. v politické ideologii a politické psychologii, hraje politické přesvědčení, které se projevuje v aktivním vztahu osobnosti k sociální skutečnosti, tj. projevuje úsilí poznat podstatu společenských vztahů. Přesvědčení je stavem vědomí osobnosti a jeví se jako ideologická a jako sociálně psychologická vlastnost osobnosti. Přesvědčení je možno charakterizovat jako funkci vědomí, determinovanou společenskými potřebami osobnosti.

Přesvědčení je z hlediska praxe více než poznání. Obsahuje i vnitřní jistotu lidí, že pochopili a znají řešení své životní situace, jejich potřeb a zájmů. Přesvědčení je vlastně stanovisko subjektu, z kterého bezprostředně vychází rozhodnutí a vůle k činu. Jde o politické a mravní stanovisko osobnosti.

Politické přesvědčení se projevuje v konkrétních rysech myšlení a chování člověka tj.:

- pochopil a podporuje politiku strany, uvědomuje si přednosti socialistického společenského systému, projevuje sociální optimismus;
- plně pochopil osobní životní plány v souladu se zájmy socialistické společnosti, snaží se žít pro tyto společenské cíle, měří svá přání, potřeby a činy podle společenských zásad a potřeb.

Politické přesvědčení je jedním z nejdůležitějších motivů sebeurčení osobnosti, určuje stanovisko jejího vztahu k objektivní skutečnosti.

Vědomosti a poznatky vstupují do přesvědčení jako jeho gnoseologický základ. Na cestě přeměny vědomostí a poznatků v přesvědčení hrají důležitou roli politické názory, které představují jednotu konkrétních faktických znalostí a idejí. Politické názory jsou nejdůležitějším prvkem politického vědomí, představují formu odrazu podstatných zájmů a musejí být vždy zformulovány. Působit v souladu s názorem znamená uvědoměnou, promyšlenou činnost s vědomostmi. Názor je tedy výsledek, závěr, určitá znalost.

K sociálně psychickým jevům, tj. přesvědčení a názorům, u kterých převažuje racionální stránka, je třeba přiřadit i postoje. Postoj je třeba chápat jako zvláštní psychický stav člověka vyjádřený v jeho připravenosti k určité aktivitě, k určitému chování. Vznik postoje závisí na potřebách, které aktuálně působí v daném organismu a dále na objektivní situaci při uspokojování této potřeby. Z toho plyne, že postoje se mohou zformovat pouze na základě zkušeností z činnosti při uspokojování potřeb a zájmů. V postojích se tedy odráží vazba mezi hodnotami na jedné straně a motivací na druhé straně. Mezi postoji jsou z hlediska vázanosti na činnost značné rozdíly. Některé vedou k činnosti přímo, jiné se v činnosti projevují jen zprostředkovaně. Žádoucí postoje se utvářejí na základě vlastní společnotvornivé činnosti a praxe. To je rozhodující forma utváření postojů. Postoje jsou výrazně ovlivňovány informacemi, jimž je člověk vystaven. Relativně snadnější je vytvářet postoje, pokud ještě nebyly k nějakému problému vytvořeny. Proto je nutné, abychom vždy a včas seznámili společnost s důležitými událostmi, ekonomickými problémy, včas interpretovali otázky mezinárodní i vnitřní politiky a včas je vysvětlovali.

Je třeba si uvědomit, že postoje nejsou nic neměnného a strnulého. Přetvářejí se v činnosti, mění se spolu s tím, jak se mění chápání věci. Postoje nemohou vzniknout nebo se měnit při lhostejnosti nebo pasivitě, ale jen při psychické aktivitě člověka, která umožňuje události prožívat jako něco blízkého, spjatého s osobností.

Politické postoje jsou specifické svou zaměřeností. Jejich předmětem jsou zvláštní společenské podněty: politické strany, politicky orientované skupiny a vztahy mezi skupinami a jim odpovídající instituce, jednotlivci jednající určitým způsobem, politická činnost vůbec, politické názory a mínění. Propaganda, která šíří politický a ideologický obsah, má specifický vliv na tvorbu politických postojů. Ideologický obsah musí vnímatel transponovat do své názorové struktury a převést do oblasti svého politického myšlení a jednání. Musí jej konfrontovat se svou orientací, se svými zkušenostmi, svými hodnotovým aparátem, potřebami, cíli a zájmy. Tento přepis předpokládá určité dispozice, které odpovídají vyšší úrovni poznání, schopnostem vnímání a nezbytnému stupni společenské a politické zkušenosti.

Propaganda podněcuje změny, které se projevují v názorech, vědomostech, chování atd. Často se projevuje rozpor mezi tlumočeným názorem a jednáním, které je vyjádřeno postojem. Touto možností nemůžeme být v politické praxi překvapeni. Jde o to, abychom u člověka vyvolali určitou aktivitu, aby byl ochoten alespoň naslouchat, i když v daném okamžiku nesohlasí a vnitřně polemizuje. Tím se však již začíná rozvíjet aktivita myšlení, přiřazuje se určité emocionální prožívání. Vlivem nových informací vznikají nové systémy soudů. Postupně se tak jiné věci stávají podstatnými, utvářejí se nové hodnocení, staré názory se vidí v jiném světle a začínají být jinak chápány. Pro osobnost začínají mít dominantní význam nové cíle a nové úkoly.

Toto dlouhodobé ovlivňování a vytváření postojů je důležitým momentem světonázorové výchovy, mravní i politické výchovy.

Cílem politické výchovy je příprava politicky vyspělých a aktivních občanů k uvědomělému a aktivnímu životu v socialistické společnosti. Jako cíl si klade formování komunistického přesvědčení posluchačů, jejich správných postojů a názorů, ale i vypěstovat u nich potřebu politicky a odborně se vzdělávat a politicky se angažovat. Veškerá politická výchova musí směřovat k tomu, aby mladí lidé pochopili dějinné události, zamýšleli se nad nimi a hlavně se sami zapojovali do řešení otázek.

Politická výchova má tedy dvojjediný úkol:

- formování politické uvědomělosti;
- vytváření politických postojů a názorů.

Je to složitý a dlouhodobý proces, ve kterém se bude důsledně uplatňovat vedoucí úloha strany při formování socialistického člověka v nepřetržitém boji proti buržoazní ideologii.

Z hlediska vědeckého komunismu, proces formování politického vědomí lidí je nutno zkoumat jako část celkového procesu formování všestranně harmonicky rozvinuté osobnosti. Formování politického vědomí je základním směrem v tomto procesu a tvoří jeho ideologické jádro. Formování

politického vědomí v socialistické společnosti probíhá na základě překonávání přežitků, zdokonalováním a rozvojem složek politického vědomí, formováním nové sociální psychologie. Proces formování politického vědomí chápeme jako objektivně podmíněný a jako organizovaný systém výchovy.

V nejobecnějším pohledu formování politického vědomí znamená sociální praxi lidí, tj.

- pracovní činnost;
- společensko politickou činnost.

Prostředkem formování politického vědomí jsou všechny součásti ideologické práce a s ní souvisí i světonázorová a ideově politická výchova. Jako jádro výchovy je třeba považovat formování politického přesvědčení, politických názorů a politických postojů. Významnou úlohu mají individuální dispozice a vnější sociální dispozice.

Rozvoj socialistického vědomí je procesem, který zahrnuje utváření ekonomického, právního, estetického, mravního vědomí. Páteří tohoto procesu je utváření politického vědomí. Jeho sociální funkce záleží v tom, že orientuje změnu a rozvoj nejen politických, ale i ekonomických, sociálních, duchovních a kulturních, zkrátka společenských vztahů.

